

UNDERVISNING I FENGSEL

AV ASBJØRN BIRKEMO

Innledning

I løpet av 1970-årene fikk vi en ganske sterk ekspansjon i organiserte undervisningstilbud innen fengselsvesenets anstalter, og antallet av innsatte som får undervisning, har etterhvert økt betydelig. Bakgrunnen for denne sterke ekspansjonen synes delvis å ligge i den generelle målsettingen i utdanningspolitikken i de senere år der siktemålet har vært at alle skal kunne skaffe seg den utdanning de ønsker (NOU 1976:24). Men i tillegg til dette har også hensynet til resosialiseringen av de innsatte vært påpekt. Ved siden av at frihetsberøvelsen skal beskytte samfunnet mot alvorlige straffbare handlinger, »er det også fengselsvesenets oppgave å sørge for at frihetsberøvelsen gjennomføres på en slik måte at den enkelte innsattes evne og mulighet for en sosial tilpasning til et liv i frihet blir så god som mulig« (Ekanger 1975, s. 10).

For å bedre innsattes evne og mulighet for sosial tilpasning, har en tatt i bruk ulike former for påvirkning, og undervisning har lenge spilt en sentral rolle i denne påvirkningsprosessen. Allerede i 1877 ble dette påvirkningsarbeidet betegnet som »sjelepleie og undervisning« i fengselsvesenets årsberetning. Mot slutten av forrige århundre var også omfanget av den undervisning som ble gitt i norske fengsler ganske betydelig sett i forhold til den undervisning som ble gitt i allmueskolen (Langås 1975). Denne utviklingen synes imidlertid å ha stoppet opp i begynnelsen av dette århundret, og fram til 1970 var de undervisningstilbud som ble gitt til de innsatte, få og spredte. Med unntak av Botsfengslet hvor det ble tilsatt en undervisningsleder i 1960, var det ikke tilsatt noen fast lærer i hel stilling i norske fengsler før 1970. Fra 1971 har det imidlertid blitt tilsatt stadig flere lærere i fast stilling og stadig flere av de innsatte har fått undervisning i tradisjonell forstand av kvalifiserte pedagoger.

Siden fengselsundervisning nå har fått et betydelig omfang, kan det være av betydning å rette søkelyset mot en del av de problemer som knytter seg til slik undervisning.

Den informasjon vi har om disse problemområdene skriver seg i stor grad fra de inntrykk de som arbeider eller har arbeidet med slik undervisning, har meddelt til andre. Vi finner derimot relativt få empiriske studier som bygger på innsattes egen opplevelse av sin situasjon.

Bl. a. av denne grunn har vi funnet det av interesse å foreta en studie blant innsatte som får undervisning. I denne undersøkelsen har vi rettet oppmerksomheten mot følgende problemstillinger:

1. Hvordan har innsatte opplevd den undervisning de fikk før de kom i fengsel?
2. Hvordan vurderer innsatte den undervisning de får i fengslet?
3. Hvordan vurderer innsatte sine muligheter til videre utdanning eller arbeid etter endt soning?

Siden flere har påpekt at innsatte ofte har betydelige lærevanser bl. a. i form av lavt kunnskapsnivå, lese- og skrivevanser, konsentrasjonsvanser, liten utholdenhet etc., er det rimelig å anta at mange innsatte kan ha opplevd sin tidligere skolegang som lite lystbetont. (Eide 1975, Langås 1975, Nyhus 1972). Likeså kan de negative opplevelsene en har hatt i forhold til tidligere skolegang også i en del tilfeller tenkes å bli overført til undervisningssituasjonen i fengslet. På den annen side kan det også synes rimelig at en meningsfull undervisningssituasjon som står i kontrast til tidligere opplevelser, kan virke motiverende på mange innsatte.

Siden situasjonen etter løslatelsen ofte er av stor betydning for en vellykket resosialisering, har vi også sett det som relevant å undersøke hvilke muligheter innsatte synes å ha for mer organisert aktivitet i form av undervisning eller arbeid, etter løslatelsen. Manglende mulighet for å gå tilbake til en noenlunde strukturert tilværelse etter endt soning, vil rimeligvis representere en ekstra påkjenning for de innsatte under selve soningen samtidig som det også innebærer en risikofaktor for en fortsatt kriminell løpebane.

Gjennomføring av undersøkelsen

Undersøkelsen ble foretatt blant innsatte som deltok i undervisning ved tre norske fengler. Som metode benyttet en spørreskjema, og dette ble administrert til de innsatte av lærerne i fengslene. Under utfyllingen av skjemaene var alle som deltok i undervisningen til stede, og samtlige av de som ble forelagt skjemaet, besvarte det. Totalt fikk en tilbake 34 skjemaer i utfylt stand.

Resultater

Utdanningsbakgrunnen til de som deltok i undersøkelsen var ganske varierende og viste stor spredning i skolegang. 7 (21 %) av de innsatte hadde inntil 7 års skolegang mens 4 (12 %) hadde gått på skole i 12 år eller mer. De resterende hadde fra 8 til 10 års skolegang. 10 (29 %) hadde ikke fullført sin obligatoriske skolegang. Når det gjaldt deres opplevelse av den skolegang de hadde fått, var en bl. a. opptatt av hvordan de hadde funnet seg til rette på skolen. Siden mange studier har tatt opp trivsel blant elever i vanlige skoler og spesialskoler, kunne det for sammenligningens skyld, være relevant å undersøke hvordan de innsatte hadde trivdes i løpet av sin tidligere skolegang. I tabell 1 har vi angitt svarene på dette spørsmålet.

Tabell 1. Trivsel i løpet av tidligere skolegang.

KLASSETRINN	Meget Godt		Godt		Dårlig		Ubesvart	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1.—3. klasse	10	29	17	50	4	12	3	9
4.—7. »	5	15	12	35	15	44	2	6
fra 8. klasse	2	6	11	32	9	27	12	35

Av tabellen ser en at trivselen har en tendens til å avta etterhver som en kommer oppover i skoleverket. Dette kan også synes rimelig sett på bakgrunn av resultatene fra noen av de trivselsundersøkelser som tidligere er utført (Svendsen, 1975, Østlyngen, 1939). Mens 10 (29 %) trivdes meget godt og 4 (12 %) trivdes dårlig i 1.—3. klasse, er dette forandret til 5 (15 %) som trivdes meget godt og 15 (44 %) som trivdes dårlig i 4.—7. klasse. Som en ser av tabell 1, har svært mange unnlatt å svare når det gjelder trivsel fra 8. klasse og oppover. Dette har naturlig nok sammenheng med at en del av de innsatte har avsluttet skolegangen før 8. klasse.

I tillegg til å undersøke trivsel, har vi også sett det som interessant å undersøke hvordan innsatte vurderer utbyttet av tidligere skolegang. Her har vi skilt mellom faglig og personlig utbytte og resultatet har vi presentert i tabell 2.

Tabell 2. Utbytte av tidligere skolegang.

	Meget Godt		Godt		Dårlig		Ubesvart	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Faglig utbytte	2	6	19	55	9	27	4	12
Personlig utbytte	4	12	14	41	13	38	3	9

Som det går fram av tabell 2, angir ca. to tredjedeler av de innsatte at de har hatt godt eller meget godt faglig utbytte av tidligere skolegang. Dette synes å være noe uventet sett på bakgrunn av resultater fra tidligere undersøkelser. Også når det gjelder opplevelse av personlig utbytte er tallene relativt positive. Her angir over halvparten at de har hatt et godt eller meget godt utbytte av skolegangen. En bør likevel ikke undervurdere betydningen av at bortimot halvparten synes de har hatt et dårlig personlig utbytte av sin tidligere skolegang. Det er også relativt bra sammenheng mellom det personlige og faglige utbyttet en har fått av tidligere skolegang. Vi finner likevel at 6 (18 %) innsatte mener å ha fått et godt faglig utbytte av skolegangen til tross for at de har fått et dårlig personlig utbytte. Motsatt er det 2 (6 %) som mener de har fått et godt personlig utbytte til tross for at de fikk et dårlig faglig utbytte.

Som helhet angir i underkant av halvparten av de innsatte at de har hatt både et godt eller meget godt faglig og et godt eller meget godt personlig utbytte av tidligere skolegang. Til sammenligning angir bare ca. en femtedel at de har hatt både et dårlig personlig og et dårlig faglig utbytte av skolegangen.

Siden de innsattes tidligere skolegang var preget av variasjon, er det også naturlig at den undervisning de får, også må karakteriseres av variasjon både mht. innhold og metode, for å tilpasses den enkelte. Blant de som deltok i undersøkelsen fikk 14 (41 %) undervisning beregnet for 9-årig skole. De øvrige deltok i videregående undervisning som gikk ut over grunnskolenivå. 21 (62 %) deltok i undervisning på heltid mens de øvrige fikk støtteundervisning i tilknytning til selvstudier. Omfanget av den støtteundervisning som ble gitt, varierte mellom 3 og 20 timer pr. uke, men de fleste angav at de fikk mindre enn ti timer pr. uke. Når det gjelder den sosiale organisering av undervisningen, synes undervisning i grupper å være den mest dominerende form. Antallet elever i disse gruppene angis å variere mellom to og seks. Alternativt til undervisning i grupper eller som tillegg til slik undervisning, ble det også gitt eneundervisning. Godt og vel en tredjedel av de innsatte angir at de fikk slik individuell undervisning.

Hvordan er så de innsatte fornøyd med denne undervisningen? 18 (53 %) av de innsatte angav her at de var tilfreds med den undervisning de fikk, mens 15 (44 %) kunne tenke seg andre tilbud. I kommentarene som ble gitt til dette spørsmålet, går ønsket om mer yrkesrettede tilbud ofte igjen. Dette synes også å reflekteres i ønsket om større valgmuligheter og flere faglærere. Ellers ble også ønsket om flere timer i uken og mulighet til å sitte mer alene nevnt.

I tillegg til at undervisning kan ses om et ledd i resosialiseringen av de innsatte, kan et annet mål for denne undervisningen være å gjøre soningstiden lettere for de innsatte ved å gi den et meningsfylt innhold. På spørsmål om de syntes at undervisningen førte til at soningstiden ble kortere, svarte 15 (44 %) ja, 17 (50 %) nei mens de resterende unnlot å svare. Knappt halvparten av de innsatte mente således at soningstiden opplevdes kortere pga. den undervisning de fikk. Begrunnelsene som oftest ble gitt for at soningstiden virket kortere, var at undervisningen fikk en til å tenke på andre ting samtidig som en fikk anledning til å snakke med andre.

Når det gjelder situasjonen etter løslatelsen, hadde de aller fleste planer om å skaffe seg et arbeid etter endt soning. Bare 7 (21 %) av de innsatte angav imidlertid at de hadde et arbeid å gå tilbake til mens 10 (29 %) hadde mulighet for å gå tilbake til videre utdanning.

På spørsmål om en ønsket kontakt og oppfølging fra fengslets side etter løslatelsen, gav 18 (53 %) uttrykk for at de kunne tenke seg en slik kontakt mens 16 (47 %) ikke ønsket noen videre kontakt. Blant de som ønsket videre kontakt, ville de fleste ha læreren som kontaktperson. Dette kan bl. a. tyde på at mange av de innsatte har opplevd undervisningssituasjonen og kontakten med læreren i fengslet som positiv.

Diskusjon

I denne undersøkelsen fant vi en relativt heterogen utdanningsbakgrunn blant de innsatte. I tråd med resultatene fra tidligere studier fant vi også i denne undersøkelsen at de innsatte som gruppe har lavere utdanningsnivå enn befolkningen som helhet. At nærmere en tredjedel ikke hadde fullført sin obligatoriske skolegang mens ca. halvparten hadde utdanning ut over obligatorisk skolegang synes å være relativt bra i overensstemmelse med det en har funnet i tidligere studier hvor en har tatt opp dette spørsmålet (Birketvedt & Svarstad, 1978, Bødal, 1961, Christie, 1960, Wegner, 1973).

Når det derimot gjelder de innsattes opplevelse av trivsel og utbytte av sin tidligere undervisning, har vi funnet mer positive reaksjoner i denne undersøkelsen enn i Skaalvik & Stenby's (1981) og Ungdomsutvalgets (1976) studier. Mens 63 % av de som deltok i Skaalvik & Stenby's undersøkelse hadde trivdes dårlig eller ganske dårlig på skolen, angav bare 12 % av de som deltok i denne undersøkelsen at de hadde trivdes dårlig i 1.—3. klasse. Fra 4. klasse og oppover var det imidlertid flere som hadde trivdes dårlig. Fra 4. til 7. klasse angav 44 prosent å ha trivdes dårlig mens ca. 41 prosent av de som har besvart spørsmålet om trivsel etter 7. klasse har angitt at de har trivdes dårlig.

Sammenlignet med Sandven's (1968, 1971, 1972) studier av trivsel hos 9. klassinger og gymnasiaster, synes de som deltok i denne undersøkelsen å ha trivdes noe dårligere på skolen enn elever generelt. De synes derimot ikke å ha trivdes vesentlig dårligere enn elever med laveste kursplan i kursplandelte fag i ungdomsskolen.

At ca. to tredjedeler vurderer det faglige utbyttet av sin tidligere skolegang positivt mens over halvparten vurderer det personlige utbyttet positivt, synes også å stå i en viss motsetning til hovedinntrykket fra Ungdomsutvalgets undersøkelse.

Dette kan tyde på at innsattes opplevelse av sin tidligere skolegang ikke er så ensidig negativ som en kan få inntrykk av i en del av undersøkelsene på dette området. Dette bildet synes i høy grad å være nyansert, og det må bl. a. bli en oppgave for fremtidig forskning å kaste lys over disse nyansene i de innsattes bakgrunn.

Mens de som deltok i denne undersøkelsen synes å ha en noe mer positiv opplevelse av sin tidligere skolegang enn innsatte som har deltatt i tidligere undersøkelser, er deltakerne i denne undersøkelsen noe mindre positive til den undervisning de får enn det en har funnet i de fleste tidligere studier. I Skaalvik & Stenby's (1981) undersøkelse gir godt og vel tre fjerdedeler av de innsatte en positiv vurdering av ulike aspekter ved undervisningen, mens ca. halvparten i denne undersøkelsen er fornøyd med den undervisning de får. Likeså angav 80 % av de innsatte i Skaalvik & Stenby's undersøkelse at undervisningen gjorde det lettere å holde ut fengselsstraffen mens bare 44 % i denne undersøkelsen mente at undervisningen de fikk bidro til at soningstiden opplevdes kortere. Siden misnøyen de innsatte i denne undersøkelsen gav uttrykk for, oftest bunnet i manglende variasjon i undervisningstilbudene og for få tilbud som var direkte yrkesrettet, kan forskjellen i resultatene kanskje tilskrives ulikheter i undervisningstilbudene i de fengslene som var med i disse undersøkelsene.

At halvparten av de som deltok i denne undersøkelsen ikke mente å ha muligheter for noen fast beskjeftigelse i form av arbeid eller skolegang etter løslatelsen, samsvarer bra med resultatene fra Skaalvik og Stenby's studie. For denne gruppen vil et omfattende ettervern og en systematisk oppfølging etter løslatelsen være av stor betydning for å forebygge tilbakefall til nye kriminelle handlinger.

Asbjørn Birkemo

Adresse:

Amanuensis, cand. paed. Asbjørn Birkemo
Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo
Postboks 1092, Blindern, Oslo 3

REFERANSER

- Birketvedt, P. A. & H. M. Svarstad:* Undervisning i fengsel. Statens spesiallærerskole, 1978.
- Bodal, K.:* Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater, Oslo 1961.
- Christie, N.:* Unge norske lovovertredere, Oslo 1960.
- Eide, I.:* Undervisning og opplæring i fengsel. Referat fra seminaret »Undervisning og opplæring i fengsel«. KUD, Oslo 1975.
- Ekanger, K.:* Undervisning og opplæring i fengsel. Referat fra seminaret »Undervisning og opplæring i fengsel«. KUD, Oslo 1975.
- Langås, A.:* Undervisning og opplæring i fengsel. Referat fra seminaret »Undervisning og opplæring i fengsel«. KUD, Oslo 1975.
- Kirke- og undervisningsdepartementet: Undervisning ved sosiale og medisinske institusjoner. NOU, 1976, 24. Oslo 1976.
- Nyhus, P.:* Asosial og kriminell atferd hos barn og unge, Oslo 1972.
- Sandven, J.:* Students in general and school-rejecting students compared Results of an investigation concerning relations to school and personality characteristics among 9th graders in compulsory school. Scandinavian Journal of Educational Research 1968, 12, s. 91—140.
- Sandven, J.:* Causes of lacking sense of well-being in school. A comparative study in youth school and gymnasium. Scandinavian Journal of Educational Research, 1971, 15, s. 21—60.
- Sandven, J.:* Sense of well-being in school as perceived by students and teachers. Scandinavian Journal of Educational Research 1972, 16, s. 117—159.
- Skaalvik, E. M. & H. K. Stenby:* Skole bak murene, Trondheim 1981.
- Svensden, D.:* Trivsel i skoler for barn med lærevansker II. Spesialpedagogikk nr. 2 1975, s. 13—27.
- Ungdomsutvalget:* Ungdom med særlige problemer, Oslo 1976.
- Wegner, R. B.:* En undersøkelse av varetektsfengslet ungdom. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 1973, 61, s. 209—225.
- Østlyngen, E.:* Skolen fra elevenes standpunkt, Oslo 1939.